

T.C. ÇANKIRI VALİLİĞİ

II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri

Yâran
Kültürü
ve
Çankırı

17-18 Eylül 2004

ÇANKIRI

KEMAL TAHİR'İN ROMANLARINDA YÂRÂN KÜLTÜRÜ VE ÂHİLİK

Eyüp AKMAN*

Kemal Tahir Demir, Cumhuriyet devri hikaye ve romancılarımızdandır. 1910 yılında doğmuş, 21 Nisan 1973 yılında vefat etmiştir. Tahsil hayatını yarıda bırakarak aktif olarak yayın hayatına başlamıştır. 1938 yılında “Nazım Hikmet’in Yavuz zırhlısında isyan çıkartmaya teşebbüs ettiği iddiası ile açılan askerî davada suçlu görülerek 15 yıl ağır hapse mahkum edilmiştir.”¹ 1950 yılında çıkan genel af ile mahkumiyeti sona ermiştir. 13 yıllık mahkumiyetini sırasıyla İstanbul, Çankırı, Malatya, Çorum, Nevşehir cezaevlerinde tamamlamıştır.

Kemal Tahir'in romanlarının ve hikayelerinin ana temelinin hapis yattığı bu vilayetlerdeki insanlar ve olaylar oluşturmaktadır. “Göl İnsanları” isimli hikaye kitabından başka Sağır Dere, Esir Şehrin İnsanları, Kör Duman, Rahmet Yolları Kesti, Yedi Çınar Yaylası, Köyün Kamburu, Esir Şehrin Mahpusu, Kelleci Memet, Yorgun Savaşçı, Bozkırdaki Çekirdek, Devlet Ana, Kurt Kanunu, Büyük Mal, Yol Ayrımı, Namusçular, Karılar Koşuşu, Hür Şehrin İnsanları isimli romanlarıyla Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar isimli eseri vardır.

Çankırı ceza evinde yattığı bir buçuk yıllık kısa bir süre ona üç tane romanının konusunu oluşturacak malzeme sağlamıştır. Bu romanlar 1955 yılında yazdığı Sağır Dere, 1957 yılında yazdığı Kör Duman ve 1962 yılında kaleme aldığı Kelleci Memet isimli romanlarıdır. Bildirimizin konusunu oluşturan Çankırı yaran kültürü özellikle, Kör Duman romanında ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu romanın konusunu Çankırı'nın Yamören adındaki bir köyünde geçen olaylar ve insanlar oluşturmaktadır. Yamören köylüsü fakir, çiftçilikle uğraşan, pek azı gurbeti bilen insanlardır. Buna rağmen eski geleneklerine bağlı, yaran kültürünü devam ettiren bir özelliğe de sahiptir.

Yamören köyünden Kulaksız oğullarından olan Murat, köyün en tahsillisidir. Bu yüzden “Küçük başağa” seçilmiştir. Köy delikanlıları ve özellikle kardeşi Mustafa, kendisinden çok çekinmektedir. Bir gece Topal İsmail ile Pehlivan Vahit, hocanın buğdayını çalmaya giderler. Bunlar hocanın buğdayını çalarken, Topal İsmail, Vahit'e, “korkuyorsun” der o da “Yüreğimdeki Allah korkusu falan değil, Murat ağam duyarsa” diye cevap verir. (Kör Duman s.21) Görüldüğü gibi bu diyalogda, köyün bir genci olan Vahit, Küçük Başağa Murat'tan çok korkmaktadır.

Murat'ın Küçük baş ağalık süresi dolmuştur ve yeniden seçim yapılacaktır. Yeniden seçilmeyi Murat istememektedir. Köylülerden Nail, küçük baş ağa olmak istemektedir. Hatta küçük baş ağa seçilirse köy delikanlılarına vaatlerde bulunur. Bu vaatlerden biri de köye dansöz getirip oynatmaktır. (Kör Duman s.154)

* Gazi Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi
1 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.2, İstanbul 1977, s.231

Kemal Tahir, Kör Duman romanında bu baş ağa seçimini sanki yanlarındaymış gibi bize anlatmaktadır: “Yamören köyünün on üç yaşından otuz yaşına kadar bütün gençleri “baş ağaları” seçmek için toplanmıştı. Oda çok güzel döşenmişti. Vakit yatsıyı geçmiş, namaz kılan birkaç sofu yaş sırasıyla yerlerine oturmuştu. Töreye uyararak herkes yanındaki arkadaşla fısıl fısıl konuşuyordu. Kapıdan girince sağa düşen sedirin baş tarafına büyük başağa Battal, onun karşısına, sol sedirin başına da küçük başağa Murat kurulmuştu. Herkesin sırtında yaren toplantısının ilk gecesinin şerefine bayramlık, düğünluk elbiseler vardı. Ağa yamakları, boşalan fincanları almak, sobaya odun atmak, tabaklardaki cigara artıklarını dökmek için duvar dibinde hizmete hazır bulunuyorlardı. Vahitle Mustafa, yaşları küçük olduğundan kapıya yakın oturmuşlardı.

Mustafa, arkadaşının kulağına eğildi:

-Dizim ağrıdı benim!

-Sus yahu!

-Sus dersin. Battal Ağam inada bindirdi, şart olsun!Bacağı yorulmaz mı baş ağa kısmının?

-Yorulmaz. Başağa, yorulsa da sık değiştirmeyecek bacağı. Delikanlıyı terbiyedir bu.

Battal ağa, kapı önünde ellerini kuşaklarına bağlamış, hizmet bekleyen yamaklara sordu:

-Eksiğimiz var mı ağalar?

-Yok başağa!

Battal odadakileri gözden geçirdi:

-Bir diyeceği olan buyursun!

Remzi elini kaldırdı:

-Basağa bu sene Hasan'ı bağışlayalım. Yarenin heybetinden Remzi'nin sesi titriyordu. “Bu yıl bağışlayalım. Yetti el verir” diye yakınmakta.

Battal kaşlarını çatı:

-Ne dersiniz arkadaşlar?

Köy korucusu bu teklifi reddeder ve onun bu zamana kadar yaptığı olumsuzlukları sayar. Korucu şöyle der: “Para yedi, utanmadı. Bir de sonunda kalktı aramıza geldi , şuraya oturdu. Yoluyla “kalk git” dedik. Aldırmaz. Ayakkabılarını önüne çevirdik, aldırılmaz. Yıkıl git be adam! Gitmez. Yamaklar süpürge ile önünü süpürdüler. Sopa yiyeceğine akı kesmeden defolmadı.”Bu konuşmalardan sonra o kişi bağışlanmaz. Yaren meclisindeki olaylar şöyle devam eder. Murat, cebinden siyah kaplı bir defterle bir kese çıkartır. Yılın hesabı yapılacaktır. Bu deftere kızını ve oğlunu evlendirenlerden alınan paralar, civar köylerden gelen yarenleri ağırlamak için

harcanan paralar, kahve, şeker, çay parası, yemek parası, karı oynatma parası, köy halkına verilen ödünç paralar tek tek kaydolunmuştur. Borcu olanlar bu gün borçlarını yarene ödemek zorundadırlar. Murat, baş ağadan dizlerini değiştirmeleri için izin ister. Bu izin alındıktan sonra Nail'e küçük baş ağa olup olmak istemediklerini sorarlar. Nail, baş ağa seçilmeden önce naz eder "Köy hizmeti Allah hizmeti! Üstesinden gelemem. Konukların kahvesi, yatağı, yemeği, odanın döşenmesi, sobanın odunu...Düğünlerde meydan idare etmek zor. Komşu köylerden on beş yirmi, sırasında, otuz kırk delikanlı gelir. Ağırlayacağız. Köy, köye düşman olur. "sinsin"de kavga ettirmeyeceksin. Güreşlerde maraz çıkmayacak. Zor gayet. (Kör Duman s.171)" diyerek yalandan naz eder. Yapılan seçimde eski baş ağa göreve devam eder ve Nail de küçük baş ağa seçilir. Nail küçük baş ağa seçildikten sonra Nail'e şu öğütler verilir:

-Al, paramız sende duracak bundan böyle. Düğün yapanlardan, gücüne göre para alırsın. Delikanlıyı güzel gütl! Delikanlı birbirine tutkun olsun. Eski töre bozulmasın. Ağalığın yüceliği de var, cüceliği de. Hiç unutma!

Seçim işlemlerinin yapılmasından sonra meclisten birisi:

-Başağa dargınımız var!deyince başağa:

-Dargınlık günah. Hadi, delikanlı önünde barışsınlar bakalım, diyerek barıştırır onları.(Kör Duman s.172)

Küçük başağa seçildikten sonra Nail, verdiği sözü tutar ve köy odasına bir kadın getirir. Bu dansöz oynatma motifi gerçekten 1940'lı yıllarda Çankırı ve civarında var mıydı, yoksa Kemal Tahir tarafından mı buraya yazıldı, bilemiyoruz. Gençler köy odasında toplanmış dansöz seyretmektedirler. Bu gece köyün gençlerinden birisi dansöz kadını kendi evinde misafir etmek için götürcektir. Eğlencenin bitiminden sonra köy odasındaki gençler gelen dansöze şöyle derler:

Haydi abla üzme, yeter
Bitti yaren yandı fener
Bu tosunlar seni bekler
Hacer ablam cömert deyû
Hak belime kuvvet deyû! (Kör Duman s.222)

Vahit ile Mustafa dansözü evlerine götürmeleriyle gece sona erer.

Bildiğimiz kadarıyla bu gün de Çankırı ve çevresinde varlığını sürdüren Yaran eğlenceleri, yukarıda Kemal Tahir'in bahsettiği yaran erkan ve usulüyle dansöz oynatma motifi dışında aynıdır.

Kemal Tahir'in hemen hemen bütün romanlarında ahilik izlerine rastlamak mümkündür. Müşterek iş yapmak, imece usulü çalışmak, yardım severlik hep ahilik kültürünün bir kalıntısı olsa gerektir. Kör Duman romanında Mustafa ile arkadaşının şu konuşması ilginçtir:

-Mustafa "Ağam Murat: "İnsanoğlu ortak çalışmalı!"der. Laf mı şu? Herkes kendi başına keşesini sudan çıkarısın.

-Ulan herkes kendi başına çalışsa, Kulaksız kabilesi göl kazabilir mi? Yirmi yıl uğraşsanız Kavaklıgöl'ün toprağını atabilir misiniz? Köyün hayvanı susuzluktan kırılır. Kavaklıgölü de bizim köylümüz kazdı. Çeşmeye suyu Yamören'in adamı imeceyle getirmiş. Suyu karşı yamaçtan gelmekte çeşmelerin. Sağlam bacakla bir saatlik yol. O zaman köye su getirmeyiverselerdi, şimdi kuyu suyu içmekten karnun şişerdi. Kalabalıkta adamı iş ezmez, Türkü söyleyerek küreği kazmayı sallarsın.(Kör Duman s.86)"

Ayrıca Yamören köyünde keşik usulü (sırayla) köyün sığırları güdülmektedir.

Ahiliğe ait bir başka izi yine Sağır Dere romanında buluyoruz. Tarlaya tohum saçarken Yakup Ağa, "seyrek ektim sık ver. Tanesini tok ver. Geçen sene az çıktı, bu yıl bize çok ver. Köylünün piri Adem Baba! Bize Halil İbrahim bereketi ver. Yâ Allah, yâ pîr! Bismillah! (Kör Duman s.103)"sözlerini söyler.

Ahilik geleneğinin en fazla işlendiği roman Kemal Tahir'in Devlet Ana romanıdır. Bu romanda yazar, ahiliği bütün yönleriyle anlatmaktadır. Romandan ahilik bahsinin geçtiği şu pasajları örnek olarak verebiliriz:

"Ahilik yolu bilinmeklik için... 124 sorusunun karşılığı verilebilmek için...Umuttur ki bundan geri yitirmeye! Erbabı kuşağına sokup gezdire!...Ey İhvanlar, ey yoldaşlar, ey dostlar! Yiğitlik yönelmektir, ahilik başlamaktır ve Ahi babalık gerçeğe ulaşmaktır. Aslında üçü birdir, ayrılık gayrılık yok! Şöyle biline ki ahilikte miras yürümez, babanın kazındığı oğula geçmez ve de herkesin kendi kazanması kanundur. Ama kazanmak kolay, tutmak çetin. Yüz yıl çabaladın, kazandın, bir gün şaştın, yaramazı işledin, gitti gider."

Ahiliğe girişte yapılan bir töreni anlatan bu pasajdan sonra Kemal Tahir, ahiliğe girmek isteyen bir gence roman kahramanının ağzından şu öğütleri verir:

"Ey Can, kulağını aç! Yola girmek dileğindesin. Şöyle bil ki ahilik ince yoldur ve çetin yoldur. Yüreğine bileğine güvenmeyen girmemek gerekir. Çünkü yüceleğim derken batağa batmak vardır. Yolumuz anlamaklık yoludur ve inanmaklı yoludur. Ve de tutmaklık yoludur. Törelere tutmaya gücün yeter mi? Yüreğin ne demekte?"

-Beliii!

-Sınavlanmaya da beli mi?

-Beliiii!

-Beli dedin, günah gitti bizden... Yâallah bismillah! De bakalım ahiliğin açığı kaçtır?

-Dörttür.

-Say gelsin.

-Eli, yüzü, gönlü, sofrası...

-Kapalı kaçtır?

-Üçtür.

-Say gelsin.

-Gözü, beli, dili...”

Kemal Tahir’in gelenekte yer alan gerçeklere aykırı olmayarak anlattığı bu ahilik kültürü onun diğer romanlarında da yer almaktadır. Çankırı hapishanesini anlatan Kelleci Memet romanında, Kelleci Mehmet’e ustası şunları söyler: “Kaç gündür dükkan açmadık. Git aç! İyice süpür, topla! Dur ulan, kilide anahtarı sokarken besmele çekeceksin. İçeriye sağ ayak atılacak...”² Görüldüğü gibi burada da dükkan açma ile ilgili ahilik gelenekleri kendini göstermektedir.

Kemal Tahir, Çorum civarını anlattığı Yedi Çınar Yaylası romanının bir kısmında ahilikle ilgili olarak esnaf loncalarından bahseder. Roman kahramanı Halil Efendi leblebi esnafıdır. Halil Efendi’ye Kemal Tahir, bir hocanın ağzından şunları söyler: “Senin deden Ebubekir usta Leblebiciler loncasının yiğit başıydı. Lelebici çarşısının girdisi çıktısı ondan sorulmakta... Lonca yiğit başının izni olmadı mı ustalığa çıkıp dükkan açamazsın. Peştemalı beline bağlayıp ensene şamarı çekecek ki dükkan sahibi olabilesin... Bundan başka, çarşıya gelen öteberiyi de kendi paranla keyfi alabilmek yok...Her ayın birinci cumasıyla üçüncü cuması lonca derneği var. Burada her lonca kendi esnafı arasındaki ufak tefek dalaşmaları kadiya, zaptıyeye düşürmeden söndürür. Haksız çıkamı falakaya yatırmak da yiğit başının işi...”³

Kemal Tahir’in ele aldığımız bu romanlarından başka diğer romanlarında da ahilik ve esnaf loncalarına ait motifler vardır. Burada biz sadece konuyu gündeme getirmek istedik v bu konuda çalışacak olanlara ciddi bir mevzu göstermiş olduk.

SONUÇ olarak şunu diyebiliriz: Kemal Tahir, bütün romanlarında halk kültürü unsurlarından başarıyla istifade etmiştir. Yazarımız, müthiş gözlem gücüyle, harikulade hayal dünyasıyla hiç yaşamadığı köy hayatını gerek hapishanede dinlediği arkadaşlarından ve gerekse okuduklarından sanatçı bakış açısıyla en iyi şekilde anlatmıştır. Yukarıda, romanlarından örnek olarak verdiğimiz parçalar da bu görüşümüzü desteklemektedir. Özellikle Yâran meclisini anlattığı kısım, bazı bölümleri hariç, bu günküyle aynıdır. Denilebilir ki pek az kişi köyü ve köylüyü Kemal Tahir kadar başarılı anlatabilir.

Sözlerimi burada bitirirken Kemal Tahir’e Allah’tan rahmet diliyor, bu Yâran geleneğinin de sonsuza kadar devam etmesini ümit ediyorum.

² Kemal Tahir: Kelleci Memet, Ankara 1972, s.200

³ Kemal Tahir: Yedi Çınar Yaylası, İstanbul 1974, s.46